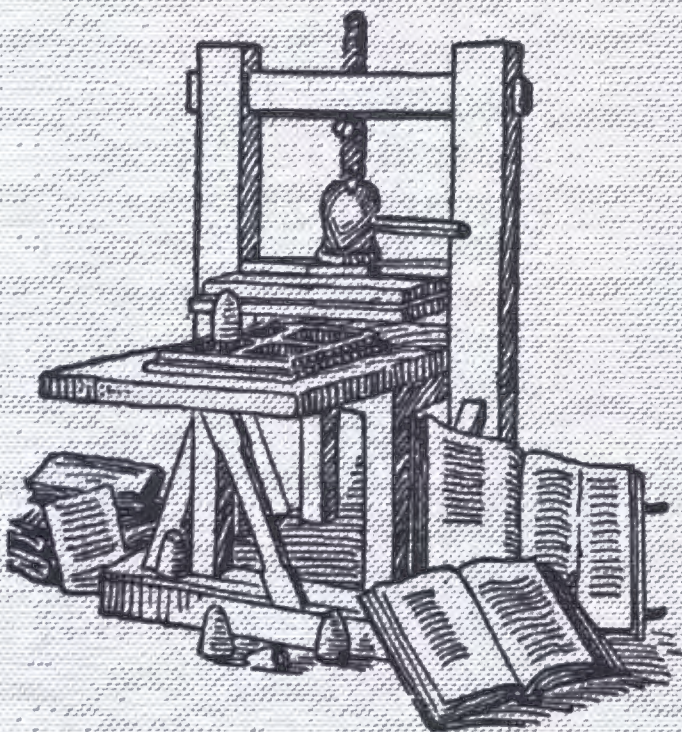

شركة بستان

عبدالحسين آذرك

نشر کتاب، و تمدن

عبدالحسین آذرنگ

خانه کتاب

مهر ۱۳۹۸

سرشناسه:	آذرنگ، عبدالحسین، ۱۳۲۵ -
عنوان و نام پدیدآور:	نشر کتاب، و تمدن / عبدالحسین آذرنگ.
مشخصات نشر:	تهران : خانه کتاب، ۱۳۹۸.
مشخصات ظاهری:	۵۵۲ ص؛ ۱۴/۵ × ۲۱/۵ س.م.
شابک:	۹۷۸-۶۰۰-۲۲۲-۵۲۳-۸
وضعیت فهرست نویسی:	فیفا
یادداشت:	کتابنامه: ص. ۴۹۳ - ۵۲۰.
یادداشت:	نمایه.
موضوع:	چاپ -- تاریخ
موضوع:	Printing — History
موضوع:	چاپ -- صنعت و تجارت
موضوع:	Printing industry
موضوع:	نشر و ناشران
موضوع:	Publishers and publishing
رده‌بندی کنگره:	Z116
رده‌بندی دیویی:	۶۸۶/۲
شماره کتابشناسی ملی:	۵۸۴۷۸۲۲

۶۷۹

عنوان: نشر کتاب، و تمدن
 مؤلف: عبدالحسین آذرنگ
 ناشر: خانه کتاب
 نوبت چاپ: اول، مهر ۱۳۹۸
 طراح جلد: علیرضا کرمی
 صفحه‌آرا: عسگر ابراهیمی
 شمارگان: ۵۰۰ نسخه
 قیمت: ۵۵۰۰۰ تومان
 شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۲۲-۵۲۳-۸
 ناظر چاپ: رحمان کیانی
 چاپ و صحافی: چاپخانه بوستان کتاب

نشانی: تهران، خیابان انقلاب، بین صبا و فلسطین جنوبی، پلاک ۱۰۸۰، مؤسسه خانه کتاب
 تلفن: ۸۸۳۴۲۹۸۵

فهرست

مقدمه ناشر	۱۹
یادداشت نویسنده	۲۱
پیدایش نشر چاپی: زمینه‌ها و تأثیرها	۲۵
پیامدها و واکنش‌ها در عصر پسانوژی	۳۹
پیشگامان در عرصه نشر	۵۹
تأثیرها بر نشر و تأثیرگذارها	۸۱
عصر جدید و فصلی تازه در نشر (۱)	۹۹
عصر جدید و فصلی تازه در نشر (۲)	۱۱۷
جنبش روشنگری و نشر	۱۴۷
نشر در سده ۱۸ م (۱)	۱۷۵
نشر در سده ۱۸ م (۲)	۱۹۹
سلسله تحولات دیگری در نشر	۲۲۳
نشر در سده ۱۹ م (۱)	۲۴۱
رویدادهای تأثیرگذار بر نشر سده ۱۹ م	۲۴۵
ادبیات در سده ۱۹ م	۲۹۱
نشر انگستان و فرانسه در سده ۱۹ م	۳۰۳
نشر سده ۱۹ م در چند کشور دیگر	۳۲۷
نشر در سده ۲۰ م	۳۴۵
چند رویداد و جنبه تأثیرگذار	۳۷۳

۳۹۳.....	وضعیت نشر در چند کشور
۴۱۷.....	عرصه‌ها و عامل‌های دیگر
۴۴۵.....	انتقال کانون نشر و تحوّل آن در امریکا
۴۷۱.....	تحوّل در ساختار و مشی نشر امریکا
۴۹۵.....	رویدادهایی در نشر دهه‌های آخر سده ۲۰ امریکا
۵۰۹.....	سده ۲۱ م و چشم‌اندازی از نشر
۵۲۵.....	فهرست منابع
۵۳۵.....	نمایه

فهرست بلند

یادداشت نویسنده	۲۱
۱. پیدایش نشر چاپی: زمینه‌ها و تأثیرها	۲۵
درآمد	۲۵
آغاز چاپ	۲۷
نخستین تحوّل	۲۹
عامل‌ها و رویدادهای تأثیرگذار بر نشر	۳۳
تأثیرهای نشر	۳۴
۲. پیامدها و واکنش‌ها در عصر پسانوژی	۳۹
درآمد	۳۹
دوشهر پیشگام	۴۱
شهرهای دیگر	۴۲
ظهور نخستین ناشران فرانسوی	۴۳
خاندان استین	۴۴
واکنش جامعه مسیحی به نشر	۴۵
مارتین لوتر و نشر	۴۷
تأثیر نشر بر آلمان	۵۱
کالون و موج دوم نشر	۵۲
تأثیرها و واکنش‌های دیگر	۵۲
فرقه‌های دیگر مسیحی و نشر	۵۶
۳. پیشگامان در عرصه نشر	۵۹
اشاره آغازین	۵۹

۵۹	ورود انگلستان به عرصه نشر
۶۰	ویلیام گگستین
۶۳	وینکین د وُرد
۶۶	رویدادهای دیگری در نشر انگلستان
۶۶	استیشنرز ریجستر
۶۹	جمعیت و نشر در سده ۱۶م
۷۱	تحول در کتابفروشی و پیامدهای آن
۷۳	ورود هنر و فن به نشر
۷۴	آلبرشت دورر
۷۴	تأثیرگذارها در نشر آثار
۷۵	آنتوان ورار
۷۵	آلدوس پیوس مانوتیوس
۷۶	یُهان ریمان آوگسبورگی
۷۷	گراردوس مرکاثر
۷۷	نیکلاوس کپرنیک

۴. تأثیرها بر نشر و تأثیرگذارها

۸۱	نیکلو ماکیاولی
۸۲	آندرئاس وسالیوس
۸۳	جان ولف
۸۳	ویلیام شکسپیر
۸۵	کتاب مقدس جیمز شاه
۸۵	تامس تُرب
۸۶	میگوئل د سروانتس
۸۷	تحولاتی در زمینه نشر
۸۹	ورود نشر به امپراتوری عثمانی
۹۰	فرانکفورت و لایپزیگ
۹۱	خاندان پلاتن
۹۴	گامهای نخستین در زمینه نشر

گام نخست ۹۶

گام دوم ۹۷

گام سوم ۹۸

۵. عصر جدید و فصلی تازه در نشر (۱) ۹۹

نشر در سده ۱۷م ۹۹

تغییری در مشی ناشران ۱۰۲

نشر رو به تحول هلند ۱۰۳

انتشار جزوه ۱۰۷

علت‌های افول نشری شکوفا ۱۰۸

نمونه‌هایی از دستاورد نشر هلند ۱۰۹

جنبه دیگری از نشر هلند ۱۱۱

خاندان الزویر ۱۱۲

از دیگر ناشران هلند و بلژیک ۱۱۴

آرنوت کینکس ۱۱۴

گرارد وان ریویرن ۱۱۴

گاوتیر مانیلیوس ۱۱۴

هوبرتوس رونالانت ۱۱۴

یواخیم ترگنسیوس ۱۱۵

رونگر ولیپوس ۱۱۵

۶. عصر جدید و فصلی تازه در نشر (۲) ۱۱۷

چند عامل مؤثر بر نشر ۱۱۷

زنان ناشر در اروپا ۱۱۹

مری کلارک ۱۱۹

ان میرن ۱۱۹

هنا الن ۱۱۹

سارا گریفین ۱۲۰

ان سیل ۱۲۰

کتاب‌فروشان دوره گرد (تسمه‌کش‌ها) ۱۲۰

- ادبیات در سده ۱۷م..... ۱۲۲
- پیر کرنی..... ۱۲۲
- مُلیر (مولیر)..... ۱۲۳
- ژان راسین..... ۱۲۳
- انتشار آثار علمی و فلسفی..... ۱۲۴
- رنه دکارت..... ۱۲۴
- آیزاک نیوتن..... ۱۲۵
- تحوّلات دیگری در نشر انگلستان..... ۱۲۶
- دوره الیزابت..... ۱۲۷
- جان میلتن..... ۱۲۸
- جان بانین..... ۱۲۹
- گام‌های دیگری در تحوّل..... ۱۳۰
- فهرست انتشارات..... ۱۳۲
- چند ناشر تأثیرگذار انگلیسی..... ۱۳۴
- تامس گای..... ۱۳۴
- جان دانتن..... ۱۳۴
- جیکب تانسن..... ۱۳۵
- تأثیر اقتصاد بر نشر..... ۱۳۶
- نشر در برّ جدید..... ۱۳۷
- تحوّلات بعدی نشر امریکا..... ۱۴۱
- نبوغی تأثیرگذار..... ۱۴۲
- فهرست کتاب در امریکا..... ۱۴۵
۷. جنبش روشنگری و نشر..... ۱۴۷
- درآمد..... ۱۴۷
- خواندن در عصر روشنگری..... ۱۴۹
- از میان روشنگران و نوشته‌های تأثیرگذارشان..... ۱۵۰
۸. نشر در سده ۱۸م (۱)..... ۱۷۵
- درآمد..... ۱۷۵

- چند رویداد تأثیرگذار بر سده ۱۸م..... ۱۷۸
- دستاوردهایی در سده ۱۸م..... ۱۷۹
- چاپ سنگی..... ۱۸۰
- نشر در انگلستان..... ۱۸۳
- افزایش ثروت و رفاه و تأثیر آن..... ۱۸۴
- جان بویدل..... ۱۸۴
- شبکه پخش کتاب..... ۱۸۵
- نشر حرفه‌ای و تأثیر آن بر نوشتن..... ۱۸۷
- ویلیام تیلر..... ۱۸۷
- رابرت دادزلی..... ۱۸۷
- داستان‌نویسی و تأثیر آن بر نشر..... ۱۸۹
- انتشارات لانگمن..... ۱۹۰
- جان نیوبری..... ۱۹۲
- کتاب‌فروشی و کتاب‌های دست دوم..... ۱۹۵
- کتابخانه‌ها..... ۱۹۵
- انتشار فهرست..... ۱۹۶
- نشر در اسکاتلند و ایرلند..... ۱۹۷
- ۹. نشر در سده ۱۸م (۲)..... ۱۹۹**
- نشر فرانسه..... ۱۹۹
- ظهور ناشری بزرگ (خاندان دیدو)..... ۲۰۱
- دانشنامه از پدیده‌های عصر روشنگری..... ۲۰۳
- آنسیکلوپدی فرانسه، بازتابی از چرخش دوران..... ۲۰۴
- دانشنامهٔ بریتانیکا، اثری سنت‌گذار..... ۲۰۸
- نشر آلمان (پروس)..... ۲۰۹
- تغییرات دیگری در نشر آلمان..... ۲۱۱
- نشر امریکا..... ۲۱۲
- نشر ژاپن..... ۲۱۷
- نشر در دوره‌های ادو و میجی..... ۲۱۹

۱۰. سلسله تحولات دیگری در نشر..... ۲۲۳

- ۲۲۳..... بازار نشر اروپا
 ۲۲۶..... جنبه‌های دیگر اثرگذار و اثرپذیر
 ۲۲۸..... نشر کودکان
 ۲۲۸..... باشگاه‌های کتاب
 ۲۲۹..... مدرسه‌های روزهای تعطیل
 ۲۲۹..... انتشار داستان
 ۲۳۰..... نشر و ملی‌گرایی
 ۲۳۱..... سانسور در دنیای غرب
 ۲۳۴..... تکوین حق نشر (کاپی‌رایت)
 ۲۳۵..... حق نشر در انگلستان
 ۲۳۷..... حق نشر در فرانسه
 ۲۳۹..... حق نشر در آمریکا

۱۱. نشر در سده ۱۹م..... ۲۴۱

- ۲۴۱..... درآمد
 ۲۴۳..... انقلاب صنعتی: تأثیرگذارترین رویداد قرن
 ۲۴۶..... تأثیرهای انقلاب صنعتی بر نشر
 ۲۴۹..... رویدادهای فنی تأثیرگذار
 ۲۵۰..... ابداع اسستنهپ
 ۲۵۱..... ابداع‌های لویی رُبر و فورد رینیر
 ۲۵۳..... ابداع کنیگ
 ۲۵۴..... تحولات فنی دیگر
 ۲۵۷..... هو ی مبتکر
 ۲۵۸..... ادامه تحولات فنی در نیمه دوم سده ۱۹م
 ۲۶۰..... عامل‌های دیگر تحوّل
 ۲۶۲..... تحوّل چشمگیر در حروف‌چینی

۱۲. رویدادهای تأثیرگذار بر نشر سده ۱۹م..... ۲۶۵

- ۲۶۵..... سلسله‌ای از رویدادها

۲۷۱	مکتب‌ها
۲۷۲	انجمن‌های علمی
۲۷۳	آموزش اجباری
۲۷۴	جرگه‌های کتاب‌خوانی
۲۷۴	نمایشگاه‌ها
۲۷۵	تحولات دیگری در نشر
۲۷۶	نشر توسعه‌گرا و فرهنگ‌گرا
۲۷۶	نشر ملی‌گرا
۲۷۷	جنبه‌های دستخوش تحول نشر
۲۷۷	تغییر موضوع
۲۷۷	ارزیابی کتاب
۲۷۸	ویراستاری
۲۷۹	کارگزاری نشر
۲۸۱	کتاب‌فروشی
۲۸۲	خرید عمده و جزئی
۲۸۲	بهای کتاب
۲۸۳	کتاب‌های جلدنازک
۲۸۴	روکش جلد
۲۸۴	صحافی کتاب
۲۸۴	چاپ‌های نفیس
۲۸۵	کتاب‌های تجملی
۲۸۵	کتاب‌های گل‌کاری و باغبانی
۲۸۷	عکاسی و چاپ تصویر
۲۸۸	آموزش چاپ
۲۸۹	حق نشر (کاپی‌رایت)
۲۹۱	۱۳. ادبیات در سده ۱۹م
۲۹۱	درآمد
۲۹۲	از معروف‌ترین آثار ادبی
۲۹۳	ابستقبال از آثار ادبی

- ۲۹۵.....داستان‌های دنباله‌دار
 ۲۹۷.....کتاب‌های دگرساز و تأثیرگذار
 ۳۰۰.....راهنمای سفر
 ۳۰۲.....کتاب‌های دیگر

۱۴. نشر انگلستان و فرانسه در سده ۱۹م
 ۳۰۳.....نشر انگلستان
 ۳۰۳.....تامس کوک و سفر و سیاحت
 ۳۰۵.....انتشارات خاندان مُرای
 ۳۰۶.....انتشارات راتلج
 ۳۰۹.....انتشارات مکمیلن
 ۳۱۱.....چند پدیده تأثیرگذار
 ۳۱۱.....مدرسه روزهای تعطیل
 ۳۱۲.....کتاب جیبی
 ۳۱۲.....امانت کتاب و کتاب‌های کرایه‌ای
 ۳۱۳.....شرکت مادی
 ۳۱۴.....حراج کتاب
 ۳۱۴.....اتحادیه ناشران و انجمن نویسندگان
 ۳۱۷.....نشر فرانسه
 ۳۱۷.....انقلاب کبیر فرانسه و نشر
 ۳۲۰.....مقابله با بی‌قانونی
 ۳۲۰.....تغییر یافتن اوضاع
 ۳۲۱.....ناپلئون و نشر کتاب
 ۳۲۳.....نشر فرانسه پس از ۱۸۳۰م
 ۳۲۵.....انتشارات آشت

۱۵. نشر سده ۱۹م در چند کشور دیگر
 ۳۲۷.....نشر کانادا
 ۳۲۷.....نشر آلمان
 ۳۲۸.....نشر ژاپن

- نشر امریکا ۳۳۱
- جنبه‌هایی از نشر آن کشور ۳۳۲
- تولید کاغذ در امریکا ۳۳۸
- تأثیر نشر بر فعالیت‌های ضد برده‌داری ۳۴۰
- ناشران بزرگ امریکایی ۳۴۱
- رشد نشر ۳۴۲
- نشریات ۳۴۲
- کتابخانه کنگره و فهرست کتاب ۳۴۳
- دو اثر ملی (فرهنگ جامع وبستر؛ دانشنامه امریکانا) ۳۴۳
۱۶. نشر در سده ۲۰م ۳۴۵
- درآمد ۳۴۵
- رویدادهای تأثیرگذار ۳۵۱
- دهه نخست تا دهه پایانی سده ۲۰م ۳۵۲
۱۷. چند رویداد و جنبه تأثیرگذار ۳۷۳
- جنگ و بحران و تأثیر بر نشر ۳۷۳
- جنگ جهانی اول ۳۷۵
- سانسور در جنگ جهانی اول ۳۷۸
- جنگ جهانی دوم ۳۷۹
- پساجنگ جهانی دوم ۳۸۱
- نشر امریکا در جنگ جهانی دوم ۳۸۲
- بحران بزرگ و نشر ۳۸۴
- چند جنبه عمومی و رویداد فراگیر (پیدایش جامعه انبوه؛ انقلاب در الکترونیک، ارتباطات و اطلاعات؛ درهم تنیدگی جهانی؛ واکنش در برابر این‌ها) ۳۸۶
- عامل‌های مؤثر دیگر ۳۹۰
۱۸. وضعیت نشر در چند کشور ۳۹۳
- اشاره ۳۹۳

- ۳۹۳ نشر انگلستان و تحوّل در آن
 ۳۹۴ انتشارات پنگوئن، موجی نو در نشر کتاب
 ۳۹۷ کتاب‌های جیبی، موجی نو در نشر ایران
 ۳۹۸ نشر آلمان
 ۴۰۲ نشر در اتحاد جماهیر شوروی
 ۴۰۴ سامیزدات
 ۴۰۹ نشر بلوک شرق
 ۴۱۰ نشر فرانسه
 ۴۱۱ انتشارات گالیمار
 ۴۱۲ و کشورهای دیگر
 ۴۱۳ نشر کانادا
 ۴۱۵ نشر ژاپن
 ۴۱۷ ۱۹. عرصه‌ها و عامل‌های دیگر
 ۴۱۷ از آثار بسیار تأثیرگذار
 ۴۲۲ سانسور در سده ۲۰ م
 ۴۲۵ سانسور در ایران
 ۴۲۸ کارگزاران نشر
 ۴۲۹ رصدگران یا دیده‌بان‌های نشر
 ۴۳۱ باشگاه‌های کتاب
 ۴۳۲ حق نشر در سده ۲۰ م
 ۴۳۳ انتشارات دانشگاهی
 ۴۳۴ انتشارات دانشگاه آکسفورد
 ۴۳۵ انتشارات دانشگاه کیمبریج
 ۴۳۶ انتشارات دانشگاه شیکاگو
 ۴۳۸ نشر آثار دیداری - شنیداری
 ۴۴۳ داستان‌های تصویری
 ۴۴۵ ۲۰. انتقال کانون نشر و تحوّل آن در امریکا
 ۴۴۵ درآمد

- زمینه‌های رشد نشر در امریکا ۴۴۶
- نخستین تحولات نشر ۴۴۸
- تحولات بعدی ۴۵۰
- عصر زرین نشر امریکا ۴۵۲
- ویرایش و ویراستاران ۴۵۳
- پخشگری (توزیع) کتاب ۴۵۶
- باشگاه کتاب ۴۵۶
- انتشارات دانشگاهی ۴۵۷
- فراز و فرود کتاب‌های جیبی ۴۶۰
- دوره‌ای از سانسور در امریکا ۴۶۳
- دو دهه تغییرهای بنیادی ۴۶۴
- رقابت با نشر انگلستان ۴۶۸
- ۲۱. تحوّل در ساختار و مشی نشر امریکا ۴۷۱**
- هارپر کالینز ۴۷۱
- هوتن مفلین ۴۷۳
- مک‌گراهیل ۴۷۵
- سایمن اند شوستر ۴۸۰
- رندم هاوس ۴۸۳
- ناشران فرهنگی بلعیده‌شده ۴۸۵
- انتشارات دابلدی ۴۸۶
- انتشارات نُف ۴۸۶
- انتشارات دل ۴۸۶
- کتابخانه جدید ۴۸۷
- انتشارات وایکینگ ۴۸۷

- ۴۸۷ گولناشران خارجی
 ۴۸۷ بر تلزمان
 ۴۹۰ گروه آموزشی پیرسن
 ۴۹۱ هلتنسپرینک
 ۴۹۳ هجت
 ۲۲. رویدادهایی در نشر دهه‌های آخر سده ۲۰م امریکا ۴۹۵
 تأثیر گولناشری و عامل‌های دیگر بر ساختار کتاب‌فروشی ۴۹۵
 ظهور نشر الکترونیکی: واکنش‌ها، پیامدها ۴۹۸
 آثار مرجع ۴۹۹
 نشریه‌های تخصصی ۴۹۹
 نشر درخواستی ۵۰۰
 پیامدهای دیگر ۵۰۰
 نقش تمدن‌ساز و فرهنگ‌آفرین ۵۰۱
 آمازن، پدیده تازه‌ای در فروش کتاب ۵۰۳
 رشد نشر متوسط و کوچک، به‌ویژه در واکنش به گولناشران
 و آبرِ گولناشران ۵۰۴
 دهه‌های پایانی سده ۲۰م ۵۰۲
 ۲۳. نشر در سده ۲۱م و آینده پیش روی ۵۰۹
 اشاره ۵۰۹
 مسائل پیش روی ۵۱۰
 کشاکش میان گرایش‌ها و نقطه ثبات پایدار ۵۱۵
 گرایش پدیدآورندگان ۵۱۵
 گرایش ناشران ۵۱۶
 گرایش خوانندگان ۵۱۶
 چشم‌اندازی از تحولات ۵۱۷
 نشر کاغذی و تحولات ۵۲۳
 فهرست منابع ۵۲۵
 نمایه ۵۳۵

مقدمه ناشر

تأثیر دوسویه نشر و تمدن بر کسی پوشیده نیست. بررسی‌ها نشان می‌دهد که همواره در طول تاریخ، پیوندی عمیق بین نشر و تمدن برقرار بوده‌است.

نشر که در واقع با اختراع خط و نوشتن آغاز شد ابزاری است برای حفظ و انتقال هرگونه پیام در زمان حال و آینده. نیاز بشر به برقراری ارتباط، پیش از خط و نوشتن نیز وجود داشت، اما این ارتباط به‌صورت شفاهی بود و محدودیت‌هایی را در برداشت؛ به‌طوری‌که انتقال اطلاعات بدون تماس حضوری مقدور نبود؛ به همین دلیل با اختراع خط و چاپ و برطرف شدن این محدودیت‌ها، اهمیت نشر نمایان شد.

مؤسسه خانه کتاب براساس سیاست‌ها و برنامه‌های خود، از سال‌های ابتدایی تأسیس، همواره توجه ویژه‌ای به صنعت نشر داشته و تحولات این حوزه را شناسایی و مورد ارزیابی قرار داده‌است. از دیگر اهداف خانه کتاب این است که بتواند در رفع مشکلات و چالش‌های پیش روی صنعت نشر نقش آفرینی کند؛ و در این راه سعی کرده با همکاری پژوهشگران و محققان برتر این حوزه، راه را بر تلاشگران این صنعت هموار سازد.

نشر کتاب، و تمدن تألیف استاد گرانقدر، عبدالحسین آذرنگ، یکی از آثاری است که خانه کتاب در سال جاری منتشر کرده‌است. پیش

از این نیز این مؤسسه، سه کتاب نشر مطلوب: کندو کاوی در راه‌های دست‌یافتن به آن، تاریخ و تحول نشر، و نشر کتاب در کشاکش با موانع‌ها و چالش‌ها را از ایشان منتشر کرده‌است.

در این کتاب سعی شده تا رابطه میان نشر کتاب و توسعه تمدن و فرهنگ مورد تتبع قرار گیرد و اثرگذاری و کارآیی متقابل آن‌ها بر هم شناخته شوند. ایشان با مراجعه به منابع بسیار، به بررسی زمینه‌های پیدایش نشر، آغاز چاپ، نخستین تحولات این صنعت و عامل‌های تأثیرگذار بر نشر پرداخته‌اند.

این کتاب در ۲۳ فصل سامان یافته‌است. نویسنده، کتاب را با سخن درباره «پیدایش نشر چاپی» آغاز کرده و «پیامدها و واکنش‌ها در عصر پسا نوزایی» را مطرح می‌کند. در ادامه «پیشگامان در عرصه نشر» و «تأثیرها بر نشر و تأثیرگذارها» را شرح می‌دهد. سپس از «جنبش روشنگری و نشر» و «سلسله تحولات در نشر» سخن گفته و وضعیت نشر در چند کشور را به‌دقت مورد بررسی قرار داده‌است.

در پایان شایسته است از استاد عبدالحسین آذرنگ که بار دیگر برای انتشار این اثر گرانبها به خانه کتاب اعتماد کردند، سپاس‌گزاری کنم.

نیک‌نام حسینی‌پور

مدیرعامل مؤسسه خانه کتاب

یادداشت نویسنده

نشر، از بنیادهای اصلی تمدن جدید، فعالیتی اجتماعی، فرهنگ‌آفرین، فرهنگ‌ساز و تأثیرگذار بر تغییر و تحول مسیر رویدادها، یا ایجادکننده مسیرهای تازه‌ای در روند آنهاست. نشر در عین حال که با تولیدات خود تأثیر می‌گذارد، از دستاوردهای فرهنگ و تمدن هم تأثیر مستقیم می‌پذیرد. افزون بر تأثیرهای مستقیم، تأثیر و تأثرهای فرعی و جنبی نشر و تمدن کم نیست و شاهدهای تاریخی بسیاری می‌توان ارائه داد که پیوندهای میان این‌ها را به‌خوبی نشان دهد (در بخش‌های مختلف این کتاب به شاهدهایی از این دست اشاره خواهد شد).

درباره مرز میان تمدن و فرهنگ و تعریف‌هایی که از آن دو به‌دست داده شده‌است، اختلاف‌نظرهای بسیاری میان فیلسوفان تمدن و فرهنگ و نظریه‌پردازان در این باره دیده می‌شود. این که چه چیزهایی در قلمرو تمدن جای می‌گیرد و چه چیزهایی در گستره فرهنگ، از موضوع‌هایی نیست که درباره آن‌ها به توافق نظر رسیده باشند، یا حتی دیدگاه‌هایشان به هم نزدیک شده باشد. در کشورهای مختلف، به‌ویژه در کشورهای فرهنگ‌ساز، برداشت از تمدن و فرهنگ یکسان نیست. «کالچر/ کولتور»^۱ (= فرهنگ) در زبان‌های اروپایی اصطلاح قدیم‌تری از ریشه لاتینی است، حال آن که «سیویلایزاسیون/ سیویلیزیشن»^۲ (= تمدن) در همان زبان‌ها، اصطلاح جدیدی است که در سده ۱۸م در فرانسه ساخته شده‌است.

1. culture

2. civilization

پژوهشگران آلمانی، برخلاف فرانسوی‌ها و انگلیسی‌ها، برای اصطلاح فرهنگ دامنه‌ی معنایی گسترده‌تری قائل هستند و کاربرد آن را بر تمدن ترجیح می‌دهند.

از مقایسه‌ی تعریف‌ها و کاربردهای این دو اصطلاح بسیار فراخ‌دامن، گاه این نتیجه به‌دست می‌آید که آن‌چه اندیش‌مندان و نظریه‌پردازانی در پهنه‌ی فرهنگ قرار داده‌اند، بی‌کم و کاست در عرصه‌ی تمدن جای می‌گیرند. از این‌رو، برای پرهیز کردن از ورود به مجادلاتی که ممکن است ما را از موضوع اصلی بحث در این نوشته دور کند، تعریف ساده‌تری برای تمدن و فرهنگ پذیرفته شده‌است تا به‌سان فرضیه‌ای کاری بتواند به پیشبرد بحث در این‌جا کمک کند: تمدن، جلوه‌ی مادی و انضمامی فرهنگ تلقی شده‌است که در جامعه‌های بهره‌مند از آن، در هیأت نظم، قانون، امنیت اجتماعی، تشکیلات و سازماندهی، شیوه‌ی اداره‌ی امور، توسعه و پیشرفت، دانش و فناوری، هنرها، ادبیات، معماری و شهرسازی، سطح زندگی، رفاه، و خلاصه آن‌چه جامعه را از دوره‌ی پیش از خود متمایز می‌کند، و ارتقای جامعه را از مرتبه‌ای به مرتبه‌ی دیگر نشان می‌دهد، به چشم می‌خورد.

در جست‌وجو در منابع برای یافتن تأثیرهایی که نشر طیّ تاریخ خود بر تمدن و فرهنگ گذاشته است، و در عین حال تأثیرهایی که از روند آن‌ها گرفته‌است و همچنان می‌گیرد، این نکته هم به چشم می‌خورد که جایگاه نشر در میان فعالیت‌هایی که مسیر حرکت جامعه را تغییر می‌دهند، تعریف و پیوسته بازتعریف می‌شود. برداشتی که از دادوستدهای میان آن‌ها به دست می‌آید، به مراتب گسترده‌دامن‌تر از آن است که معمولاً از نشر ارائه داده‌اند. همین برداشت اگر به گونه‌ای که سزاوار است درست شناخته و پذیرفته شود و در عرصه‌ی خودآگاه ذهنیت جامعه جای بگیرد، آن‌گاه می‌توان انتظار داشت که همه‌ی دست‌اندرکاران نشر و نیز همه‌ی کسانی که آثارشان انتشار می‌یابد، با رویکرد دیگری به فعالیت‌های تأثیرگذار خود ادامه دهند، و نیز علاقه‌مندان باانگیزه‌تر و بیش‌تری هم به عرصه‌ی نشر روی بیاورند.

آشنایی دقیق‌تر با پیوندهای میان نشر، تمدن و فرهنگ، به‌ویژه برای جامعه‌هایی ضروری‌تر است که نشر توسعه‌یافته ندارند؛ زیرا این جامعه‌ها اغلب از نیمه‌ها یا از اواخر تاریخ دوره جدید به قافله تمدن رایج کنونی پیوسته‌اند و مراحل و تحولاتی را از سر نگذرانده‌اند که نشر توسعه‌یافته سپری کرده تا به مرحله توسعه‌یافتگی آن دست یافته است. سیر نشر از گام‌های کوچک و کوتاه آغازین، از دوره گذراندن آزمون و خطاهای مکرر، سپس غلبه یافتن بر مانع‌ها و چالش‌ها، و گاه حتی به بهای گزاف، تا آن مرحله جدیدی که توانسته است مسائل و مشکلات خود را درست بشناسد، برای آن‌ها راه‌حل بجوید و بیابد و سپس تأثیر نتیجه تلاش‌ها و راه‌یابی‌ها را بر پیشرفت تمدن و فرهنگ ببیند، از پرماجراترین رویدادهای تاریخ فرهنگی بشر در عصر جدید، پس از پیدایش و گسترش نوزایی (رُسناس) تا عصر ماست. آشنایی عمیق‌تر با این ماجرا می‌تواند به همه کسانی که به گونه‌ای در فعالیت‌های نشر و پیرانش دست دارند، این آگاهی و خودآگاهی را ببخشد که نشر تمدن‌ساز و فرهنگ‌آفرین چه ارمان‌هایی برای بشریت آورده است و چگونه و تا کجاها می‌تواند در مسیر آینده‌او تأثیر بگذارد. بحث در این باره، به‌ویژه در زبان فارسی - که شاید جنبه‌هایی از آن برای نخستین بار در این کتاب مطرح می‌شود - اگر بتواند توجه پژوهشگران علاقه‌مندی را به سمت خود جلب کند، به احتمال نزدیک به یقین راه‌های نپیموده فراوانی فراروی نشر پژوهی خواهد گشود. افزون بر این، جایگاهی را در متن جامعه نشان خواهد داد که نشر دست‌یافته به معرفت، نشر فرهنگی، نشر به‌دور از سودجویی محض، نشر آینده‌گرای دورنگر، نشر انسان‌دوستانه، نشر پیوندیافته با تلاش‌ها و تکاپوهای آفرینش‌گرانه و پژوهش‌گرانه، نشر ره‌اشده از دام تنگ‌نظری‌ها و کوتاه‌بینی‌ها، نشر آزادشده از بند واهمه‌های بی‌نام و نشان، نشر ترس و توهّم‌زدوده، و نشر محترم مغرور مفتخر در آن قرار می‌گیرد. مطالب این کتاب به‌مرور و طی سالیان جمع و تدوین شده‌است و از دیدگاه نگارنده می‌تواند فتح‌بابی برای جست‌وجوهای بسیار گسترده‌تر باشد.

اطلاعات ما دربارهٔ نشر جهان، به‌ویژه دربارهٔ نشر آن دسته از کشورهای که در دهه‌های اخیر با سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی هدفمند، با ابتکار و تلاش متکی به امکانات ملی و محلی خود به مرحلهٔ توسعه‌یافتگی دست یافته‌اند، بسیار اندک است. بررسی یکایک تجربه‌های خاص این کشورها بی‌تردید الهام‌بخش و نکته‌آموز است. نشر هر کشوری، به‌ویژه کشورهای باسابقه‌تر و فرهیخته‌تر هم تاریخ‌ها و سرگذشت‌های یگانه‌ای از آن خود دارند که نشان می‌دهد چگونه، از چه راه‌ها و با چه ویژگی‌هایی به جایگاه کنونی خود دست یافته‌اند. به نمونه‌هایی از این نشرها در این کتاب به اختصار اشاره شده‌است. تلاش نشر هر کشوری در راه اعتلا به‌سهم خود حاصل تجربه‌ای اصیل است و مطالعات تطبیقی در این زمینه قطعاً به برداشت‌های ژرف‌تری خواهد انجامید. امیدوارم پژوهش‌گران جوان آینده‌نگر و همهٔ خواستاران پیشرفت نشر با روی آوردن به بررسی‌های مناسب در این عرصه، نشر ما را از تنگنای فقرنظری و از دام خودباختگی بیرون بکشند و اعتماد، اعتبار و توان تولیدی را به آن بازگردانند که شایستهٔ همهٔ فعالیت‌های تمدن‌ساز و فرهنگ‌آفرین است.

بخش‌هایی از این کتاب پیش‌تر و سلسله‌وار در نشریهٔ بخارا چاپ شده‌است و در این جا با تغییرات و افزوده‌هایی همراه است. از همکاری‌های آن نشریه در انتشار آن بخش‌ها سپاس‌گزارم، و نیز از همهٔ دوستان دانشور خارج از کشور که منابعی را تهیه کرده و برایم فرستاده‌اند، و از ناشران و ویراستاران خارجی که به پاره‌ای از پرسش‌هایم پاسخ گفته‌اند. از آقایان: نیکنام حسینی‌پور، سید فرید قاسمی، ناصر میرزایی و نیز از اعضای واحدهای انتشارات و ویرایش خانهٔ کتاب خانم‌ها: سحر برین‌خو، حمیدهٔ نوروزیان و آقایان عسگر ابراهیمی، علیرضا کرمی، رحمان کیانی و حسن هوشمند که هریک به سهم خود راه را بر انتشار این کتاب هموار کرده‌اند، صمیمانه سپاس‌گزاری می‌کنم.

ع. آ.

تهران، تابستان ۱۳۹۸

۱. پیدایش نشر چاپی: زمینه‌ها و تأثیرها

درآمد

در شماری از منابع، آغاز نشر را در جهان از ابداع خط و انتقال محتوا و پیام نوشته به کسانی می‌دانند که توانایی خواندن داشتند؛ یا اگر نداشتند، نوشته‌ها را برایشان می‌خواندند و آن‌ها پیام را از راه گوش دریافت می‌کردند. نشر این دوران طولانی، که می‌توان آن را «نشر خطی» یا «نشر پیش‌چاپ» نامید، کاربرد محدودی داشت و محدودیت آن هم به سبب شمار اندک انتقال‌دهندگان پیام، گیرندگان پیام، فناوری انتقال پیام و سرجمع متن پیام‌ها بود.

نشر در معنای امروزی، و البته تا پیش از ابداع و رواج نشر الکترونیکی یا دیجیتال^۱، با ابداع چاپ به دست یوهانس گوتنبرگ (۱۳۹۰-۱۴۶۸م)، آغاز شد که با دوره جنبش نوزایی (رنسانس) در دنیای غرب در آغاز سده ۱۵م (میلادی) حدوداً برابر با عصر تیموریان در ایران، همزمان بود. البته باید در نظر داشت که فناوری چاپ در خاورزمین پیشینه کهن‌تری داشته‌است. اثری در دست است که در ۸۶۸م/ تقریباً مقارن با عصر حکومت طاهریان در ایران، در چین و به شیوه حکاکی روی چوب چاپ و تکثیر شده‌است؛ یا این که حدود چهار قرن پیش از گوتنبرگ، نخستین سامانه حروف چینی با حروف مجزا را در چین ابداع کرده بودند، حروفی

۱. در سراسر این نوشته تفاوتی در معنای نشر الکترونیکی و نشر دیجیتال نیست، عیناً برابر هم‌اند.

ساخته شده از گل پخته سخت شده و سخت تر از جنس آجر. در سده ۱۳م، تقریباً یک قرن و نیم پیش از گوتنبرگ، حروفی از جنس مفرغ (برنز) در ژاپن ساخته شده و به کار رفته بود. کاغذ هم در سده ۲م از پوست درخت توت و الیاف خیزران در چین ساخته شد و بعدها فناوری تولید آن از راه کره و سرزمین های همجوار به ماوراءالنهر رفت و برخی از بلاد اسلامی در نبردها و در دوره شکل گرفتن تمدن اسلامی، که از سده ۲ق (قمری) آغاز شد، با آن آشنا شدند، و سپس تولید آن را تکامل بخشیدند، ابتکارهایی به کار بستند و با ظرافت های هنری همراه ساختند. سرانجام هم فناوری تغییر یافته و کامل شده تولید کاغذ از الیاف، از راه تماس های تمدنی - فرهنگی و مراودات دیگر در دوره جنگ های صلیبی به دنیای غرب انتقال یافت.

مقصود از اشاره به این واقعیت های تاریخی این است که به رغم وجود فناوری های چاپ و کاغذ، که در سرزمین های خاوری ابداع شده و تکوین یافته بود، زمینه های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی برای ایجاد صنعت نشر به معنای متداول امروزی شکل نگرفت و امکان استفاده از جنبه های تأثیرگذار فرهنگی و تمدنی نشر در آن سرزمین ها پدید نیامد؛ اگرچه شاهد های بسیاری در دست است که نشان می دهد مغولان با فناوری چاپ آشنا بودند و شاخه ای از آنان که به اروپا لشکر کشیدند و تا قلب آن قاره پیش رفتند، بنا به قرائنی در سده ۱۳م/۷ق عامل انتقال این فناوری بوده و آن را به ویژه از راه لهستان و مجارستان امروزی به سرزمین آلمان انتقال داده اند.

از یاد نبریم که نشر جدید فقط ارمغان فناوری چاپ نیست، بلکه چندین و چند عامل مساعد باید دست به دست می داد و اوضاع و احوالی پیش می آمد که شرایط مساعد را برای ایجاد دگرگونی عمیقی در عرصه ارتباطات کتبی فراهم می ساخت. اطلاق نام «انقلاب» یا «انقلاب دوم فرهنگی در جهان» - انقلاب اول فرهنگی پیدایش خط است - به آن

دگرگونی بی‌سابقه در تاریخ فرهنگی بشر، غلو یا گزاف‌گویی نیست. همان انقلاب یا دگرگونی بزرگ پیامدهای دگرساز و بی‌سابقه‌ای داشت که در بررسی روند تمدن جدید آشکارا می‌توان دید و در این کتاب در موارد لازم به آن‌ها اشاره خواهد شد.

آغاز چاپ

کتاب‌شناسان شمار نسخه‌های خطی موجود در سراسر اروپا را تا پیش از یُنهانس گوتنبرگ بیش از چند هزار جلد برآورد نکرده‌اند، حال آن‌که در ۹۷۸/م ۳۶۸ق، حدود ۴ قرن پیش از دوره گوتنبرگ، کتابخانه‌ای در چین دایر بوده که بنا به روایت حدود ۸۰ هزار کتاب داشته، و حتی مشابه آن کتابخانه در آن زمان در قلمرو تمدن اسلامی هم دیده نشده‌است، با این‌که کتابخانه‌های بزرگ و مجموعه‌های عظیمی در این تمدن دایر بود. در پایان سده ۱۵/م ۹۰۴ق، یعنی حدود نیم‌قرن پس از ابداع چاپ، وجود بیش از ۹ میلیون جلد کتاب در اروپا برآورد شده‌است که شمار نه‌چندان اندکی از افراد طبقات متوسط به بالا در جامعه به آن‌ها دسترسی داشته‌اند. مقایسه همین دو رقم به اندازه کافی نشان می‌دهد که اروپا با چه تحوّل بزرگ بی‌سابقه‌ای روبه‌رو شده و چه پیامدهای دیگری در راه بوده‌است.

بنا به برآوردها، قیمت یک نسخه کتاب خطی در اروپای سده ۱۳م حدود ۴۰ پاوند انگلیس بوده‌است. در آن زمان با همین مقدار پول به راحتی می‌شد خانه‌ای حیاطدار با چند اتاق خرید. میانگین درآمد یک حرفه‌مند یا صنعت‌گر در مدت ۸ سال ممکن بود به ۴۰ پاوند برسد. مقایسه این ارقام هم نشان می‌دهد که فقط شمار بسیار اندکی از صاحبان ثروت و قدرت می‌توانستند کتاب خطی در اختیار داشته باشند. دانش حبس شده در نسخه‌های کمیاب، از عامل‌های ایجاد امتیاز به سود عده‌ای اندک‌شمار و موجب جدایی میان طبقات اجتماعی با همه

پیامدهای اجتماعی - سیاسی، اقتصادی و فرهنگی بود.

گوتنبرگ از ابداع و ترویج فناوری چاپ مقصود دیگری داشت و تا آن جا که بررسی‌ها در زندگی و کار او نشان داده‌است، به هیچ روی به ذهن‌اش نخلیده بود که آن فناوری چگونه ممکن است نخست مسیر فرهنگی جهان، و سپس مسیرهای وابسته به آن و متأثر از آن را در دنیای آینده تغییر دهد و تمدن و فرهنگ جدیدی شکل بگیرد که سراسر جهان را فراگیرد؛ همچنان که کُپرنیک، روحانی و اخترشناس لهستانی، گمان نمی‌کرد که نظریهٔ خورشیدمرکزی او از عرصهٔ فنی اخترشناسی فراتر برود، مبنای تعبیر و تفسیرهای بی‌سابقه و پیش‌بینی‌ناپذیری قرار بگیرد، و سرانجام هم انقلاب علمی به‌راه بیاندازد. نیوتُن کاشف جاذبه، هاروی کاشف گردش خون، و هم‌تایان آن‌ها هم پیش‌بینی نمی‌کردند که کشفیاتشان ممکن است چه انقلابی در جهان علم به راه بیاندازد (در بحث دربارهٔ نشر در سدهٔ ۱۷م به بعد به این جنبه‌ها اشاره‌ای خواهد شد).

گوتنبرگ، مسیحی معتقد شورمندی بود که می‌خواست کتاب مقدس (عهد عتیق و جدید، و به‌ویژه عهد جدید/انجیل) در دسترس همهٔ مسیحیان باشد تا به یاری آن در دنیا و آخرت رستگار شوند. نسخه‌های خطی کتاب مقدس در عصر او بسیار کمیاب و گران‌قیمت بود و کمتر کسی می‌توانست به نسخه‌ای از آن دست بیابد. او چهار سال کار کرد تا توانست دستگاه کوچکی از جنس چوب و فلز برای چاپ حروفی بسازد و از حروف جداگانه و متحرک کنار هم چیده‌شده برای تکثیر متن به تعداد بسیار استفاده کند. احتمال می‌دهند حدود ۱۴۳۶م/۸۳۹ق دستگاهی در کارگاه کوچک‌اش به کار افتاده باشد. به‌هر حال، او موفق شد چند کتاب چاپ کند و معروف‌ترین آن‌ها کتاب مقدسی بود که در ۱۴۵۰م به چاپ رسید. گوتنبرگ، به‌رغم این دستاورد فرهنگی و فناوریانهٔ بزرگ، پنج سال بعد ورشکست شد و از قضای روزگار نسخه‌هایی از کتاب مقدس چاپ او را طلبکارها ضبط کردند و به‌عنوان کتاب خطی به قیمت‌های گزاف

فروختند. پس از مدتی تنی چند، که اهل دقت بودند، متوجه شدند این نسخه‌های کتاب مقدس، که به‌عنوان نسخه‌های خطی فروخته شده‌است، هیچ تفاوتی با هم ندارند. آن‌ها فروشندگان این نسخه‌ها را به سحر و جادو متهم کردند و چیزی نمانده بود که به‌عنوان شیادان جادوگر سرشان بر باد رود. جانشینان گوتنبرگ و فروشندگان کتاب‌های او ناگزیر شدند راز فن چاپ را، که پنهان نگاه داشته شده بود، برملا کنند تا خود را از خطر کیفری سهمگین برهانند.

گردش روزگار اما به گونه‌ای دیگر بود و در جنبش نوزایی (رُنسانس) با ظهور انسان‌گرایان (اومانیست‌ها)، که فناوری جدید تکثیری گوتنبرگ را در عرصه‌های دیگری، و درست خلاف نیت حقیقی او به‌کار گرفتند، فن چاپ و پیامد اصلی آن، که نشر در مقیاس گسترده باشد، در خدمت تحوّل در عرصه‌های فکری، فرهنگی، آموزشی، پژوهشی و بسیاری عرصه‌های دیگر قرار گرفت (به این جنبه‌ها هم در جای خود اشاره خواهد شد).

نخستین تحوّل

دگرگونی چشمگیر با ایجاد امکان برای انتقال انبوهی دانش ناشناخته، پنهان، نهفته، یا از یادرفته، محبوس در شماری از صومعه‌ها به جامعه‌ای فراهم آمد که پایان سده‌های میانه و آغاز عصر جدید زمینه‌های شکل گرفتن آن را فراهم ساخته بود. اشاعه شناخت و دانش در مقیاس گسترده را می‌توان نخستین تأثیر نشر جدید به یاری فناوری چاپ به‌شمار آورد. در شماری از نوشته‌ها از این تأثیر با عنوان «انقلاب»، یا «انقلابی در ارتباطات» یاد شده‌است. انسان‌گرایان عصر نوزایی و دگراندیشان، که به کاربرد و تأثیرهای فناوری چاپ پی بردند، به این فکر افتادند که آموزش می‌تواند انسان را به زندگی بهتری برساند. آن‌ها به راز واژه‌ها و قدرت تأثیر آن‌ها باور داشتند. حتی شمار نه چندان کمی از فیلسوفان مدرّسی و عالمان الاهیات ایتالیایی به زندگی مدنی و عملی نگرش مثبت داشتند

و از این رو می‌خواستند درهای دانش به روی همهٔ مردم گشوده شود، و به همین سبب سراغ دانسته‌های فراموش شده رفتند، نوشته‌های یونانی و لاتینی کهن و قدیم را جستند و یافتند، و غبار فراموشی را از چهرهٔ آن‌ها ستردند.

ایتالیا، مهد اصلی جنبش نوزایی، فناوری چاپ را به سرعت از آلمان اخذ کرد و در مدت کوتاهی به آن پیشرفتی شتابان بخشید. نخستین دستگاه چاپ در ۱۴۶۲م/۷۶۶ق، یا سال پس از آن، به کمک چاپگران آلمانی در صومعه‌ای نزدیک شهر رم به راه افتاد. حدود دو سال بعد، دستگاه چاپ دیگری در بخش زیرنظر پاپ در شهر سوویاکو، کار گذاشته شد و از دههٔ ۱۴۷۰م فعالیت چاپی در شهر ونیز آغاز شد، شهری که در آن زمان از شهرهای آباد بود و زمینهٔ فرهنگی مساعدی داشت.

در همان دهه، که چند سالی از مرگ گوتنبرگ می‌گذشت، دستگاه چاپی در ایتالیا ساخته شد که با سرعت و سادگی بیشتری عمل تکثیر را انجام می‌داد. کلیسای کاتولیک هم در ایتالیا به صحنه آمد و ترویج گر انتشار منابع مسیحی شد، منابعی با قیمت ارزان و به قصد تبلیغ و اشاعهٔ مسیحیت به روایت کاتولیکی. حدود ۱۵۰۰م شمار کارگاه‌های چاپ فقط در شهر ونیز، شهر آباد دیگری در سرزمین ایتالیا، به ۱۵۰ رسید. ضرورت‌های عصر نوزایی، میدان را برای چاپ و تکثیر گشود. دو چاپگر ونیزی در آن زمان فعال و تأثیرگذار شدند: نیکلاس ینسن^۱، و آلدوس مانوتیوس^۲. نیکلاس در حروف‌ریزی و اصلاح حروف تبحر داشت و آلدوس به انتشار متون کهن یونانی دست زد. او در عین حال مبتکر انتشار مجموعهٔ ارزان قیمت کتاب در قطع جیبی بود که مخاطبان آن مجموعه، خوانندگان جدید با گرایش‌های انسان‌گرایانه بودند. جنبش انسان‌گرایی موج تازه‌ای به‌راه انداخته بود و خوانندگان تازه‌ای به این موج پیوسته

1. Nicolas Jenson

2. Aldus Manutius

بودند. آلدوس تغییر وضعیت و نیاز جدید را تشخیص داد و موافق با آن برای انتشار برنامه‌ریزی کرد. در حقیقت کوشش او از نخستین گام‌ها در راه سازگاری دادن نشر با نیازهای جامعه بود. آلدوس انتشار متن‌های لاتینی را هم آغاز کرد و شمارگان کتاب‌ها را از حدود ۲۰۰ نسخه به ۱۰۰۰ نسخه افزایش داد.

تقریباً پس از گذشتن یک دهه از ابداع چاپ تکمیل شده در ایتالیا، چندین نقطه در اروپا با دستاورد فنی چاپگران ایتالیایی آشنا شدند و بسیاری به فکر تکثیر آثاری افتادند که به گمان آن‌ها می‌توانست در جامعه تحول به بار آورد. سرعت گسترش فناوری چاپ فزاینده‌تر از حد تصور بود. در سویس نخستین دستگاه چاپ در ۱۴۶۵م کار گذاشته شد، و در شهرهای دیگر اروپا به این ترتیب: ۱۴۷۰م در پاریس و اوترخت؛ ۱۴۷۳م در اسپانیا و مجارستان؛ ۱۴۷۴م در بروژ؛ ۱۴۷۶م در لندن؛ ۱۴۸۳م در سوئد. بدین‌گونه فن چاپ تا آخر سده ۱۵م تقریباً در سراسر اروپا، جز روسیه، گسترش یافت.

در ۱۴۸۰م چاپگرها در ۱۱۰ شهر آلمان، اسپانیا، هلند، بلژیک، سویس، انگلستان، لهستان و چند جای دیگر فعال شدند. در ۱۵۰۰م بیش از ۲۰ میلیون نسخه کتاب و جزوه در اروپا چاپ شده بود و یک قرن بعد این شمار به ۱۰ برابر افزایش یافت و بنا به برآوردها به ۱۵۰ تا ۲۰۰ میلیون نسخه رسید؛ از ۱۴۶۹ تا ۱۵۳۶م آثار اراسموس (۱۴۶۹-۱۵۳۶م)، انسان‌گرای هلندی و نویسنده کتاب تأثیرگذار در ستایش دیوانگی، در ۷۵۰ هزار نسخه، رقمی باورنکردنی، انتشار یافت و فروش رفت. از ۱۵۱۸ تا ۱۵۲۴م آهنگ انتشار کتاب به اندازه‌ای شدت گرفت که هفت برابر شد. حروف چاپی چند زبان دیگر هم در چند سرزمین اروپا ریخته شد و تا اواخر سده ۱۵م امکان انتشار کتاب به این زبان‌ها فراهم آمد. حروف‌ریزی و تولید انواع حروف مختلف، راه‌یافتن عنصرهای هنری و ذوقی به این عرصه، که کتاب‌ها را خوش‌خوان‌تر و چشم‌نوازتر می‌کرد، استفاده از

حکاکی روی چوب و امکان انتقال نقش و تصویر و تولید کتاب مصوّر، انتقال گویاتر پیام را ممکن ساخت، انتقال پیام‌هایی که زبان، توانایی بیان کردن آن‌ها را نداشت. کتاب‌هایی که با حروف خوش‌خوان‌تر و تصویر همراه بود، مخاطبانی در میان طبقات باسواد شهری یافت، مخاطبانی که هم به کتاب علاقه داشتند و هم توان خریدن آن را. برقراری موازنه میان تقاضا و عرضه در بازار جدید کتاب، در مدت کوتاهی به اقتصاد جدیدی شکل داد که بعدها «اقتصاد نشر» نام گرفت. با رشد این اقتصاد بود که پیشرفت و گسترش نشر آغاز شد (در صفحات و فصل‌های آینده به آن اشاره خواهد شد).

تقاضا برای کتاب در میان طبقه متوسط با سواد شهری و برخوردار از مقداری وقت فراغت - طبقه‌ای که پایگاه اصلی رشد نشر است و در این کتاب بارها و بارها به تأثیر آن اشاره خواهد شد - رو به افزایش نهاد. این افزایش نتیجه تحوّل در اقتصاد عمومی، پیدایش، رشد و گسترش شهرها در اروپای آن روزگار بود که زمینه را برای تأسیس چاپخانه‌های بیشتری در شماری از مراکز اروپایی، و نیز توسعه آن‌ها، فراهم آورد. گردانندگان بعضی از این چاپخانه‌ها، به‌ویژه آن‌ها که هشیارانه یا ناهشیارانه گرایش‌های انسان‌گرایانه و ضد کلیسایی داشتند، یا چرخش دوران را از سده‌های میانه زیر یوغ کلیسا به عصر جدید احساس کرده بودند، برای آماده‌سازی و انتشار بعضی متن‌ها، و بعدها به‌ویژه متن‌های تخصصی، خود را ناگزیر دیدند همکاری دانشوران را جلب کنند. اقتصاد جدید چاپ هم به آن‌ها امکان می‌داد دستمزد دانشورانی از این دست را بپردازند. در نتیجه، هسته‌های نخستین نشرها در این گونه چاپخانه‌ها شکل گرفت و ارزش تازه‌ای که به آن «ارزش افزوده»، یا «ارزش افزوده نشر» می‌گویند، به آن هسته‌ها راه یافت. گامی فراتر از تکثیر صرف برداشته شده بود، زیرا این گونه چاپخانه‌ها کار خود را به تبدیل کردن یک نسخه دست‌نوشته مؤلف به شماری اثر تکثیر شده منحصر نکردند، بلکه شناخت، دانش،

هنر، ذوق و سلیقه، انتخاب و ایجاد تطابقی میان تقاضا و عرضه فرهنگی به عرصه چاپ راه یافت که تحولات بعدی نشر از آن‌ها سرچشمه گرفت. ارزش افزوده به چاپ به منزله ایجاد تحولی اساسی بود که همانا زاده شدن نشر جدید است. از همین سرفصل بود که سرنوشت نشر از چاپ جدا شد، ناشران ظهور کردند و کوشش‌هایشان به تأثیر از جهان‌بینی‌ها، آرمان‌ها، تأثیر گرفتن از اوضاع و احوال و نیازهای جامعه و عامل‌های دیگر به اقدامات تأثیرگذار بر مسیر تمدن و فرهنگ تبدیل شد.

در سال‌های نخستین گسترش چاپ، شمارگان (تیراژ) کتاب‌ها زیاد نبود و پیشینه‌ها نشان می‌دهد که شمارگان کمتر از ۵۰۰ نسخه، یا اندکی کمتر و بیشتر، رایج بوده‌است. اراسموس هلندی، از جمله کسانی بود که چاپخانه‌ها سراغش رفتند و برای انتشار متن‌ها از دانش او کمک گرفتند. با افزایش تقاضا برای کتاب، همتایان اراسموس هم به همکاری دعوت شدند و در نتیجه، نخستین هسته کتاب‌آمایی شکل گرفت که امروزه از آن‌ها با نام‌هایی مانند «مشاوران کتاب»، «مشاوران نشر»، «ویراستار» و نظایر آن یاد می‌شود.

عامل‌ها و رویدادهای تأثیرگذار بر نشر

چندین عامل و رویداد دیگر تأثیرهای مستقیم و غیرمستقیم خود را از راه‌های مختلف بر نشر باقی گذاشتند که یکی از مهم‌ترین آن‌ها ایجاد و توسعه دانشگاه‌ها در اروپا بود. جنبش نوزایی به سهم خود به‌سان عامل دگرگون‌کننده پر قدرتی ساختارهای آموزشی، از جمله ساختار دانشگاه‌های سده‌های میانه را در غرب، به هم ریخت. افزون بر این، دانشگاه‌های جدیدی با حال و هوای تازه و پاسخ‌گویی به نیازهایی بی‌سابقه تأسیس شدند. روح عصر جدید در کالبد فرتوت دانشگاه‌ها وزید. عصر در حال نوزایی به استعدادها، نگرش‌ها و تحلیل‌های دیگری نیاز داشت که دست‌کم بخشی از آن فقط می‌توانست از راه دانشگاه‌ها، آموزش‌های دانشگاهی و

انتشار متن‌ها تأمین شود. جنبش نوزایی به‌سان موج توفنده‌ای بنیادهای فرهنگی را بیش از بنیادهای عرصه‌های دیگر آماج ضربه‌های خود قرار داد. گفتمان‌های تازه بسیاری را به همراه آورده بود که همه جنبه‌های دانشگاه را، از محتوای درس‌ها گرفته، تا شکل و شیوه ارائه آن‌ها، به چالش می‌خواند. بازاندیشی در متن‌های پیشین دانشگاهی و بازآرایی آن‌ها در قالب‌ها، با شیوه‌ها و با زبان و بیان متناسب با روح عصر، ضرورتی بود که به مرور به شاخه انتشارات دانشگاهی، و نیز به انتشار منابع آموزشی در همه سطوح تحصیلی، شکل داد (به روند و تحول این شاخه از نشر طی سده‌های بعد و در جای خود اشاره خواهد شد).

حدود ۱۴۷۰م/ ۸۷۴ق، مقارن با دوره حکومت جانشینان امیر تیمور گورکانی در ایران، نخستین چاپخانه وابسته به دانشگاه پاریس به‌راه افتاد و شماری از استادان پژوهشگر این دانشگاه به تدوین و انتشار آثاری دست زدند که روح و روش تازه دانش‌پژوهی در آن‌ها نمایان بود. اندکی بعد چاپخانه آکسفورد در انگلستان هم کار خود را آغاز کرد که گرچه انتشاراتش به اندازه چاپخانه پاریس نبود، اما روح و فضای تازه در این آثار هم به چشم می‌خورد. تا اواخر سده ۱۵م چند چاپخانه دیگر وابسته به دانشگاه‌های مختلف در شهرهای دانشگاهی اروپا، برای مثال در لایپزیگ، تأسیس شدند.

تأثیرهای نشر

نشر که به‌راه افتاد، تأثیرهایش در عرصه‌های مختلف گسترده و چندجانبه بود. شاید نتوان کسی را یافت که در دوره‌های آغازین نشر پیش‌بینی کرده باشد دامنه تأثیرهای نشر به کجاها خواهد کشید. نگاهی به عمده‌ترین تأثیرهایی که در این جا به آن‌ها اشاره می‌شود، نشان خواهد داد که رویدادها پس از ابداع فناوری چاپ و آغاز فعالیت‌های انتشاراتی در چه مسیرهایی قرار گرفت:

- نشر، مرزهای سیاسی و فرهنگی - تمدنی را در سرزمین‌های اروپایی در هم شکست. اندیشه‌ها که مرز نمی‌شناختند، از سرحدات گذشته و به ایجاد زمینه‌های تازه برای تغییر و تحولات، در هر جا که آمادگی وجود داشت، کمک کردند؛

- نشر به عاملی بسیار تأثیرگذار در رواج زبان‌های ملی و محلی، تقویت آن‌ها و نیز ایجاد زبان میانجی (لینگوا فرانکا) تبدیل شد؛ حتی از این هم فراتر رفت و در نقاطی در برخی جاهای اروپا، از جمله در سرزمین آلمان، به ایجاد زبان ملی هم کمک کرد؛

- بر ساختارهای اجتماعی تأثیر گذاشت و طبقه متوسط با سواد شهری را تقویت کرد، به‌ویژه در شهرهایی که اقتصاد فعال تری داشتند و کار و کسب در آن‌ها پررونق‌تر بود؛

- بر افزایش باسوادی و شتاب گرفتن آهنگ آن در اروپا تأثیر گذاشت. از جمله پیامدهای باسوادی، گسترش یافتن و توسعه دانش، و در پی آن، دگرگونی‌های گسترده در بینش‌ها و جهان‌بینی‌ها بود؛

- نشر با اشاعه‌دادن آگاهی‌های فرهنگی و اجتماعی، به ایجاد زمینه برای جنبش‌های فرهنگی، اصلاحات مذهبی، ملی‌گرایی، جست‌وجو در زمینه‌های هویت قومی کمک کرد و انحصارگرایی نخبگان را از جهاتی در هم شکست، نخبگانی که در حبس کردن دانش‌ها، میراث‌های فرهنگی و حتی جلوگیری از گسترش یافتن ساده‌ترین مراحل سوادآموزی در جامعه نقش داشتند؛

- نشر به مفهوم عینیت معنای محصلی بخشید. مردم توانستند به چیزی بیرون از ذهن خود بیان‌دیشند. در فرهنگ شفاهی، آن‌ها از اندیشه‌ها جدا نمی‌شدند. تجربه‌های ملموس و محسوس با نشر معنای دیگری یافت، زیرا ذهن به یاری فرهنگی با آن‌ها آشنا شد که نشر آن را مکتوب می‌کرد؛

- تفکر انسان با نشر آثار، انتزاعی‌تر و باورمندی هم انتزاعی‌تر شد؛
- روند خواندن تغییری اساسی کرد. خواندن، به این معنا که کسی

متنی را در جمع برای عده‌ای بخواند، جایش را به خواندن انفرادی و خاموش داد. خواندن خاموش، تأمل و تعمق فردی را از پی داشت. تجربه‌های فردی، درآمیخته با اندیشه‌ورزی درباره نوشته‌هایی که نشر آن‌ها را در دسترس همگان، یا بخشی از جامعه قرار می‌داد، به تحولاتی در عرصه‌های فکری و تکثر و غنای بیشتر آن‌ها انجامید؛

- شدت گرفتن فردگرایی هم از پیامدهای دیگر نشر بود، به این سبب که ارتباط افراد با متن، به جای آن‌که در جمع و از راه شنیدن و مبادله حضوری فکر و نظر باشد، به رابطه‌ای شخصی، انفرادی و درونی با متن تبدیل شد. تأثیر خطبه‌های شورانگیزی که به باورهای جمعی می‌انجامید، جای خود را به تأثیر کلام مکتوب داد. برانگیخته شدن شور و احساس جمعی از راه شنیدن، که گاه به رفتارهای جمعی موافق نظر فرمانروایان، یا موافق مذاق کسانی می‌انجامید که به گونه‌ای بر رأی مردم نفوذ داشتند، با رویکردی تازه به چالش کشیده شد، رویکردی که باسوادان به نوشته‌ها داشتند. به تعبیری دیگر، بلند خواندن به خاموش خواندن تبدیل شد. همین تبدیل تا امروز هم ادامه یافته و به روشی تبدیل شده که بر زندگی فرهنگی در سراسر جهان حاکم است، با همه تأثیرهای مثبت و منفی‌اش؛

- نشر نشان داد که اندیشه راه‌های مختلف و متنوعی دارد، بسیاری پدیده‌ها فقط یک روایت و یک تفسیر ندارد. برای مثال، مسیحی اروپایی آن زمان از این امکان بهره‌مند شد که مسیحی مؤمن به کتاب مقدس باشد، آیین و آداب مسیح را منزّه‌تر و مخلصانه‌تر به جا آورد، بی آن‌که از احکام کلیسای واحد کاتولیک پیروی کند. همین تغییر، که در آغاز ساده به نظر می‌رسید، کندوکاوها و بحث‌ها و مجادله‌های بسیار گسترده‌ای از پی داشت که به ایجاد فرقه‌ها و مکتب‌های بسیار متعدد مسیحی انجامید و دست آخر به انتشار سیلی از آثار کلامی و عقیدتی راه برد، آثاری که حاصل ادبیات آن تغییر دادن مسیر الاهیات مسیحی بود، و

الاهیاتی که بر تفکر فلسفی و زمینه‌های دیگر هم تأثیر گذاشت؛
 - برقراری ارتباط میان جامعه‌های علمی با نشر تسهیل شد. دانشمندان و پژوهشگران از راه انتشار آثار، به‌ویژه با انتشار نشریه‌هایی از سوی محافل علمی، خبر کشفیات یا یافته‌هایشان را با هم مبادله کردند. پیش از آن، معمول بود که بسیاری از دانشمندان یافته‌هایشان را به رمز می‌نوشتند، به گونه‌ای که جز خود آن‌ها کسی نتواند به محتوای نوشته پی‌برد. بیم از اندیشه‌ربایی سبب رازوری و در نتیجه پیشرفت نکردن دانش و فن بود. انتشار در عین آن‌که به رقابت‌ها دامن می‌زد - که از جهاتی به سود روندهای علم و فن بود - حق دانشمند را نسبت به یافته‌هایش تثبیت می‌کرد و امکان اندیشه‌ربایی را به حداقل می‌رسانید. بررسی‌های آماری بعدی دربارهٔ آهنگ رشد علمی نشان داده‌است که هرچه نشر فعال‌تر شده، وسعت بیشتری گرفته و مشارکت در آن افزایش یافته، به همان نسبت رشد علمی هم فزونی یافته است. فهرست‌ها و نمایه‌های آثار انتشاریافته، رابطهٔ مستقیم میان این دو را مستنداً نشان داده‌اند؛
 - حتی عده‌ای مدعی شده‌اند که دگرگونی‌های فرهنگی پس از رواج نشر امکان‌پذیر شده‌است. از استدلال‌ها و استنتاج‌های آن‌ها این‌طور بر می‌آید که مفهوم دگرگونی فرهنگی تا پیش از رواج نشر شناخته شده نبوده‌است؛

- رواج نشر حرفه‌ها و مشاغل تازه‌ای هم ایجاد کرد، به مرور اقتصاد ویژهٔ کتاب و نشر را شکل داد و تقویت کرد، برای عده‌ای هم سودآور شد، و در مواردی فعالیت‌های فرهنگی تازه‌ای از رهگذر این سود به راه افتاد؛
 - نشر در اوضاع و احوال مساعد در برخی جوامع و در دوره‌های رونق خود توانست به‌سان عاملی انگیزه‌آفرین برای تولید آثار عمل کند و در نتیجه محرک فعالیت‌های فرهنگی در معنای گستردهٔ کلمه باشد. در سدهٔ ۱۸م، و به‌ویژه در دهه‌هایی در سدهٔ ۱۹م، می‌توان دید که اقتصاد رونق‌گرفتهٔ نشر چگونه عده‌ای از صاحب‌قلمان را به نویسندگانی حرفه‌ای

تبدیل کرد و کسانی که توانستند از راه آفرینش، پژوهش و نشر اثر گذران زندگی کنند، چه آثاری به بار نشانند و چه تأثیرهایی در چه زمینه‌هایی بر جای گذاشتند (در جای خود به مواردی از این دست اشاره خواهد شد). همه این‌ها نشان می‌دهد که نشر چگونه بر جنبه‌هایی از تمدن و فرهنگ تأثیر گذاشته و مسیرها و راه و روش‌هایی را تغییر داده است.